

Araştırma Makalesi / Research Paper

İRAN TÜRKMEN EDEBİYATI (DÖNEMLERİ VE BAŞLICA ŞAHSİYETLERİ)

Zeynep YILDIRIM*

Öz

1881 yılında Çarlık Rusya ve İran arasında imzalanan sınır anlaşması ile Türkmen toprakları ve halkının iki ülke arasında bölünmesinin ardından İran topraklarında kalan Türkmenler, sözlü ve yazılı edebiyatın gelişiminde Türkmenistan'daki Türkmenlerden farklılaşan bir sürece girmişlerdir. İran'da Türkmen Türkçesi resmî dil statüsünde bulunmamasına karşın buradaki aydınların öncülüğünde Arap harfleri esasında eserler veren işlek bir dil olarak varlığını korumuştur. Bugün özellikle şiir alanında Kaçar döneminden başlayarak gelişen güçlü bir İran Türkmen edebiyatından söz edebiliriz.

İran sahası Türkmen edebiyatının dönemlerini Kaçar dönemi (1881-1925 yılları arası), Pehlevi dönemi (1925-1979 yılları arası), İran İslam Cumhuriyeti dönemi (1979'dan günümüze kadar olan dönem) ve İran İslam Cumhuriyeti dönemini de kendi içinde Türkmensahra millî hareketi dönemi (1979-1980 yılları arası), İran-İrak Savaşı ve savaş sonrası yeniden imar dönemi (1980-1995 yılları arası), 1997'den günümüze kadar olan dönem olmak üzere bölümlendirebiliriz.

Kaçar döneminde Dövlətməmmət Balgızıl, Misgingılıç; Pehlevi döneminde Meret Törrük, Muhammet Tumaç, Muhammet İşan, Berdi Köse, Səhet İşan, Arazmuhammet Şairi (Aram), Arazdurdı Tevekküli, Tagangılıç Hacayı, Habibullah Subhani; Türkmensahra millî hareketi döneminde Arazmuhammet Arazniyazi, Annamuhammet Sade, Gurbangeldi Ahun-

Geliş Tarihi/ Date Applied: 27.02.2022

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 30.05.2022

Makalenin Künyesi: Makalenin Künyesi: Yıldırım, Z. (2022). "İran Türkmen Edebiyatı (Dönemleri ve Başlıca Şahsiyetleri)". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 54, 145-182

DOI: 10.24155/tdk.2022.210

Dr. Öğretim Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, zyildirim@mu.edu.tr. Muğla/Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-9398-2514

ber; İran-Irak Savaşı ve savaş sonrası yeniden imar döneminden Settar Sokı; 1997'den günümüze kadar olan dönemde ise Abdulkahhar Sufırad, Hacımırat Ak, Baymuhammet Gılıçı, Recep Mahtum gibi ileri gelen şairler İran Türkmen edebiyatının gelişiminin mimarları olarak çağdaşlarına öncülük etmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Türkmen Edebiyatı, İran, İran Türkmenleri, İran Türkmen edebiyatının dönemleri, şiir.

IRANIAN TURKMEN LITERATURE

(ITS PERIODS AND PROMINENT PEOPLE)

Abstract

After the division of the Turkmen lands and the people between the two countries with the border agreement signed by Tsarist Russia and Iran in 1881, the Turkmens who remained in the Iranian lands went through a process that differed from the Turkmens in Turkmenistan in the development of oral and written literature. Although Turkmen Turkish does not have the status of an official language in Iran, it has preserved its existence as a working language that produces works with Arabic letters under the leadership of the intellectuals there. Today, we can talk about a strong Iranian Turkmen literature, especially in the field of poetry, starting from the Qajar period.

The periods of Iranian Turkmen literature include the Qajar period (1881-1925), the Pahlavi period (1925-1979), the Islamic Republic of Iran period (the period from 1979 to the present), and the Islamic Republic of Iran period can be divided within itself to the period of the Turkmensahra national movement (1979-1980), the Iran-Iraq War and the post-war reconstruction period (1980-1995) and the period from 1997 to the present.

In the Qajar period, prominent poets such as Dövlətməmmət Balgızıl, Misgingılıç; during the Pahlavi period, Meret Törrük, Muhammet Tumaç, Muhammet İşan, Berdi Köse, Sähət İşan, Arazmuhammet Şairi (Aram), Arazdurdı Tevekküli, Tagangılıç Hacayı, Habıbullah Subhani; during the Turkmensahra national movement, Arazmuhammet Arazniyazi, Annamuhammet Sade, Gurbangeldi Ahunber; during the Iran-Iraq War and the post-war reconstruction period, Settar Sokı; in the period from 1997 to the present, Abdulkahhar Sufırad, Hacımırat Ak, Baymuhammet Gılıçı, Recep Mahtum led their contemporaries to develop Iranian Turkmen literature.

Keywords: Turkmen Literature, Iran, Iranian Turkmens, periods of Iranian Turkmen literature, poet.

Giriş

1881 yılında Çarlık Rusya ve İran arasında imzalanan sınır antlaşması ile Türkmen toprakları ve halkı iki ülke arasında bölünmüştür. Göklen ve Yomut boyuna mensup Türkmen nüfusun büyük bölümü İran sınırı içerisinde kalmıştır. Konargöçer bir yaşam sürdüren bu Türkmen nüfusun çoğunluğu okuryazar değildi. Bu nedenle aralarında yazılı edebiyattan daha ziyade halk edebiyatının sözlü türleri yaygındı. Bu durum 1881 yılında başlayan ve 1925'te Rıza Şah'ın devlet yönetimini ele geçirmesine kadar süren Kaçar iktidarı döneminde değişiklik göstermeyerek bilinen kalıp ve içerikler içerisinde kalmıştır. Devam eden Pehlevi ve İran İslam Cumhuriyeti dönemlerinde ise İran'da yaşanan gerek iç gerekse dış siyasi gelişmelerin Türkmensahra'daki etkileri edebiyatın millîleşme sürecini şekillendirmiş ve günümüzde özellikle şiir alanında kendine has özellikler barındıran güçlü bir İran Türkmen edebiyatı dalının gelişmesini sağlamıştır.

İran Türkmen edebiyatının sınıflandırılması hususunda tarihsel ilk araştırmayı yapan Araz Muhammet Sarlı, 1998 yılında yayımladığı tüm makalelerini bir araya getiren *Pejuheşha-yi der Edebiyat-i Türkmen* adlı eserinde yer alan “Erzyabi-i Edebiyat-i Türkmensahra” (Türkmensahra Edebiyatının Değerlendirilmesi) başlıklı makalesinde 1941'den 1979'a kadar Türkmensahra'da gelişen Türkmen edebiyatını inceleyerek bu süreci üç döneme ayırmaktadır (Sarlı, 1998: 53):

1. 1953 darbesine kadar süren ilk dönem Rıza Şah'ın ülkeden gitmesi sonucunda ortaya çıkan iktidar boşluğu ve bunun getirdiği iç karışıklıklar dönemidir. Bu dönemde İran'ın yabancı devletlerin işgali altında olduğu bilinmektedir. Devlet otoritesinin zayıfladığı bu dönemde, siyasi oluşum ve faaliyetlerin önü açılmış ve basın özgürlüğü canlanmıştır.

2. 1953'te Muhammed Rıza Şah'ın tahta çıkması ve İran halkının yürürlüğe konulan yaptırımlar ile bastırılması sonrasında ikinci dönem başlamıştır. Türkmensahra toprakları, İran Devlet yönetimi tarafından kontrol altına alınmıştır. Bu dönemde Türkmensahra şairlerinin edebî faaliyetleri bastırılmışlık, umutsuzluk, hayal kırıklığı duyguları ile durgunlaşmıştır. Bu süreç 1960'lı yılların başına kadar devam etmiştir.

3. Son dönem ise 1963 ila 1979 yılları arasına tekabül etmektedir. Devrimin güçlenmesi son bulan Türkmen edebî kimliğinin geri kazanılarak belirginleştiği oldukça hareketli bir süreci kapsamaktadır.

Söz konusu sınıflandırmaya dâhil edilmeyen 1941 öncesi ve 1979 sonrası var olan edebî süreç göz önünde bulundurularak İran sahası Türkmen edebiyatının dönemlerini şu şekilde sınıflandırmamız uygun olacaktır:

1. Kaçar dönemi (1881-1925 yılları arası)

2. Pehlevi dönemi (1925-1979 yılları arası)

3. İran İslam Cumhuriyeti Dönemi (1979'dan günümüze kadar olan dönem)

3.1. Türkmensahra Millî Hareketi Dönemi (1979-1980 yılları arası)

3.2. İran-İrak Savaşı ve Savaş Sonrası Yeniden İmar Dönemi (1980-1995 yılları arası)

3.3. 1997'den Günümüze Kadar Olan Dönem

Buna göre dönemlerin başlıca özellikleri ve önemli şahsiyetleri şöyledir:

1. Kaçar Dönemi (1881-1925 Yılları Arası)

1881'de başlayan Kaçar dönemi 1925 yılında Rıza Şah'ın iktidarı ele geçirmesine kadar sürmüştür. Kaçarların devlet yönetim anlayışı konargöçer ve yarı konargöçer boyların askerî gücüne dayanmaktaydı. Söz konusu boylar devletin savunma gücünün önemli birer bileşenydiler. Kaçar iktidarı daha kolay kontrol edebileceklerini düşündükleri ve büyük konfederasyonların oluşumunda rol oynayan boy varlıklarının sağlamlaştırılmasını teşvik etmekteydi (Djalili ve Kellner, 2011: 39). Bu yıllarda Türkmenler de Türkmensahra'da boy teşkilatı esasına dayalı konargöçer hayat tarzını sürdürüyorlardı. Bu geleneksel yaşam tarzı çerçevesinde ortaya konulan âşık tarzı şiir icraları da geçmişten bu yana süregelen kalıp ve içeriklere sahip olup kendine has özellikler göstermez.

1.1. Dövlətməmmət Balgızıl

Şairi bizzat tanıyan Niyazgılıç Durdıyev'in verdiği bilgilere göre Dövlətməmmət Esengulı rayonunda tahminen 1854 yılında doğmuştur (Gızıl, 1981: 3). Şairin İran Türkmenleri arasında yaşayan ve kendisi gibi şair olan torunu Muhammet Gızıl ise onun 1852 yılında Yomut boyunun, Cafarbay kolunun, Gızıl tioresine mensup olarak Bəşyusga köyünde dünyaya geldiği bilgisini vermektedir. Dövlətməmmət'in babası Mirceli Gızıl, annesi Gurban Bike'dir. Ailenin en küçük çocuğu olduğu için büyük kardeşleri ona *ballı* 'küçük kardeş' demekteydiler. Daha sonra Dövlətməmmət, lakabı haline gelen bu ad ile ün kazanmıştır (Gızıl, 1981: 16).

Şair, gençlik dönemlerinde mektep eğitimi almış, daha sonrasında hayvancılık ve avcılık ile uğraşmıştır (Gızıl, 1981: 4). Onun ün kazanmasında yetenekli bir bahşı olması ve söylediği şarkıların birçoğunun kendi güftesi olmasının büyük payı vardır (Gızıl, 1981: 5). Şiirleri genellikle halk arasında şarkılar şeklinde yayılarak günümüze ulaşmıştır. Dövlət-

mämmet Amanlık, Gulangeldi, Hudaygulı adında sazende arkadaşları ile birçok yer gezerek düğünlere ve şenliklere katılmıştır (Gızıl, 1981: 6).

Şair Şahı Gülzar adlı bir kıza âşıktır ve yaklaşık otuz aşk konulu şiirinde ona kavuşamadığını dile getirmektedir. Akmeñli (Akı) adlı bir kızla evlendiği ve Niyazmuhammet ve Uzmuhammet adlarında iki oğlu olduğu bilinmektedir. Niyazmuhammet dutar, Uzmuhammet ise gıcak üstadı olarak halk arasında ün kazanmışlardır. Şair ve iki oğlunun mezarı Başyusga'ya yakın Hocalar köyünün yanında Behaeddin Nakşibendi ziyaretgâhının içinde yer almaktadır (Gızıl, 1981: 17-18).

Kaçar döneminin ünlü şairi Dövmätmämme Balgızıl'ın şiirleri Sovyet Türkmenistan'ı kurulduktan sonra toplanmaya ve araştırılmaya başlanmıştır. Şiirlerinde kızların vasfı, aşk, bazen de iyi insanın özellikleri gibi konuları işlemiştir (Gızıl, 1981: 7-8). Şairin şiirleri hem Türkmenistan'da hem de İran'da yayımlanmıştır. Dövmätmämme Balgızıl'ın eserleri ilk kez 1928 yılında Halmırat Gulnazaroglı tarafından yayımlanmıştır. Daha sonra 1966 yılında Allaberdi Oraztagan tarafından Aşgabat'ta yeniden neşredilmiştir. Bu neşirde 29 şiir yer almaktadır. Firaki kültür derneği bünyesinde Maşatgılı Gızıl tarafından İran'da yayımlanan şiir külliyyatına, Türkmenistan'da Allaberdi Oraztagan tarafından yapılan yayımda yer almayan 33 şiir ilave edilmiştir (Gızıl, 1981: 2). Dövmätmämme Balgızıl'ın en fazla sayıda şiirini bir araya toplama özelliğini sürdüren bu neşir, hattat Hacımuhammet Gızıl'ın hazırladığı nüshadan çoğaltılmıştır.

Halmırat Gulnazaroglı'nın hazırladığı 1928 yılı baskısının giriş kısmında toplanan şiirlerin Mahtumkulu'nun babası Dövmätmämme Azadi'nin şiirleri olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. A. N. Samoyloviç ise *Türkmen Medeniyeti Dergisi*'nde (1930, No: 8, 9) bu neşri reddederek, bu şiirlerin Azadi ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını ortaya koymuştur (Türkmen ve Geldiev, 1995: 887).

Bivepa dünyeden kim geçdi doyp,
Şasenem Garıpdan ayrılmadımı?
Akça gelin aglap ömrün ötürip,
Gülnahal Ezberden ayrılmadımı?

Atası şert bilen bir köşk saldıran,
Salansoñ ömrüniñ gülün solduran,
Hancar ilip öz-özünü öldüren,
Şirin Perhadından ayrılmadımı?

Olar göçdi bu dünyeden dat edip,
Bir-birevge bakıp, gövnün şat edip,
Yar-yar diyip, gice-gündiz dat edip,
Leyli Mecnunından ayrılmadımı?

Mahım can ağlayıp, ahı-zar oldı,
Miradına yetmen armanlı galdı,
Yarının mazarın gucaklap öldi,
Zöhre Tahırından ayrılmadımı?

Âşıkların işi ah bilen zardır,
Yar gülüp bakmasa, canı azardır,
Varka Gülşa diyrler, ezelden bardır,
Arzı Gambarından ayrılmadımı? (Cumayev vd., 1998: 57)

1.2. Misgingılıç

Şairin adı Gılıç, mahlası Misgin (Miskin)'dir. Misgingılıç elimizdeki bilgilere göre 1851/1852 yılında dünyaya gelmiş ve 1907 yılında gözlerini dünyaya yummuştur (Kazı, 1982: 8). Ancak Misgingılıç'ın kızı Akbike bu tarihleri 1861/1862-1909 şeklinde belirtmektedir. Misgingılıç, Ata boyuna mensuptur ve Göklenlerin arasında yaşamıştır (Kazı, 1982: 3). Şair Bu-hara'da eğitim almış; tahsil gördüğü esnada anne ve babasını kaybetmiştir (Kazı ve Atagözlü, 2005: 13).

Tahsilini tamamlayamayan şair edebiyata olan sevgisi ve sanatsal kabiliyeti nedeniyle bahşılığa yönelmiştir. Nurberdi Han tarafından kendisine Sarı Bahşı adı verilmiştir ve bu ad ile Tekelerin arasında âşıklık sanatını icra etmiştir (Kazı ve Atagözlü, 2005: 14). Misgingılıç'a icralarında eşlik eden Bahşı Ali Seyit adlı bir gıcakçısı bulunmaktaydı. Şair, Ali Seyit'i bir şiirinde şu satırlarla övmektedir (Kazı, 1982: 4):

Dutarı lam edip çeker gıcağı
Gözeller ışk edip açar gucağı
Kellesi küylenip mest bolan çağı
Tapılmaz misali Ali Seyidin

Misgingılıç bahşılık sanatını Gayıpberdi adlı çırağına da aktarmış (Kazı, 1982: 5) daha sonra İran Türkmenlerinin arasına dönmüştür. Evlatlık edinilen şair, otuz iki yaşında Ayşe adlı bir kızla evlenmiştir (Kazı ve Atagözlü, 2005: 14). Bu evlilikten iki kızı ve bir oğlu olmuştur. Ama oğlu

yedi yaşında hayata gözlerini yummuştur. Şairin kızı Akbike, Türkmen-sahra'nın Muhı adlı köyünde yaşamını sürdürmüştür (Kazı, 1982: 4).

Misgingiliç, gençlik yıllarının ardından, Hacı Esen köyünde nüfuzlu bir adamın isteği üzerine mektep ve cami inşa ederek ömrünün sonuna kadar burada mollalık yaparak öğrenci yetiştirmiştir. Şair vefatının ardından Kâzım Hoca'da toprağa verilmiştir (Kazı ve Atagözlü, 2005: 14).

Şair hakkında ilk araştırmayı yapan Hocalı Molla'dır. Hocalı Molla şairin vefatından kısa süre sonra onun yakınları ile görüşerek bilgiler toplamış ve bu bilgileri yazdığı mektuplarda Samoyloviç ile paylaşmıştır (Kazı ve Atagözlü, 2005: 6).

Aynı zamanda bahşı olan şair kendi şiirleri ile birlikte klasik Türkmen edebiyatının şiirlerini de şarkı formunda söylemiştir (Kazı, 1982: 4). Şiirlerinin günümüze ulaşmasında Türkmen bahşılarının onları terennüm etmeleri etkili olmuştur (Kazı ve Atagözlü, 2005: 20).

Misgingiliç'in şiirleri ilk kez 1942 yılında Garrıyev tarafından Türkmenistan'da yayımlanmıştır. Bu ilk neşirde sadece dokuz şiir bulunmaktadır. Daha sonra Nuryagdiyev tarafından 1962'de yayımlanan ikinci kitapta elli bir şiiri yer almaktadır. Kazı tarafından 1981 yılında İran'da yayımlanan kitapta ise Nuryagdiyev'in eserindeki şiirlere halk arasından ve şairin bazı dağımk notlarından derlenen elli şiir daha eklenerek şairin yüz bir şiiri neşredilmiştir (Kazı, 1982: 6). Misgingiliç'in birçok şiiri şarkı şeklinde halk arasında varlığını sürdürmektedir. Ancak maalesef eserlerinin yazmaları onun vefatından sonra kaybolmuştur (Kazı, 1982: 5). Şair, *Batur Nefes* ve *Beğzade Gurban* adlı destanları da kaleme almıştır. Ancak bu eserler tam şekliyle günümüze ulaşamamıştır. Bu iki destandan bazı şiirler Kazı'nın bahsi geçen kitabında yayımlanmıştır (Kazı, 1982: 8).

2. Pehlevi Dönemi (1925-1979 Yılları Arası)

Rıza Şah Pehlevi ve oğlu Muhamed Rıza Şah Pehlevi'nin iktidarları süresini kapsayan bu dönem, 1925 yılı sonunda Türkmenlerin ayaklanmasını silah zoruyla bastıran Rıza Şah'ın hükümdarlık koltuğuna oturması ve hızlı bir şekilde Türkmenleri sindirmek için onları silahsızlandırması ile başlamıştır (Annaberdiyev, 2006: 81). Rıza Şah'ın iktidarının ilk döneminde edebiyatta ele alınan meseleler Sovyetlerin askerî işgali, Rıza Şah'ın yaptığı zulümler ve Türkmen-sahra'da parti faaliyetleri gibi konulardır. Bu dönemin ünlü şairlerinden biri, eleştirel tarzda şiirler kaleme alan Veli Selaki'dir. Selaki, şiirlerinde genellikle Rıza Şah dönemi siyasi ve kültürel durumunu hicvetmekte ve yönetimin yerel görevlilerini tenkit etmektedir. Selaki, Rıza Şah'ın ülkeden kaçıışı ve İran'ın askerî işgalini *Avadan* adlı şiirinde şu şekilde betimlemektedir (Sarlı, 1998: 54-55):

Asmanda balon garalar
Bakma ireñkim saralar
Boş galdı serbazhanalar
Hoş geldiñ balon avadan

Balon asmanda dövr eylär
Orus İran'ı zor eylär
Alman gelse bir tovr eylär
Baloncan öyüñ avadan

Asmanda ganatın açdı
Bizi goydı gözi yaşlı
Irza şa tahtından gaçdı
Baloncan cayıñ avadan

16 Eylül 1941'de Rıza Şah'ın ülkeyi terk etmesinin ardından Muhammet Rıza Şah'ın tahta çıkması ve iktidarın otoritesini sağlamlaştırmasıyla Türkmensahra şairleri ihtiyatlı davranarak dolaylı bir dil ile şiir söylemişlerdir. Rıza Şah'ın izlediği Fars odaklı milliyetçilik ve ülkede basın-yayın imkânlarının sınırlı olmasından dolayı Türkmen şairler çoğunlukla eski şifahi yöntemlerle edebî aktivitelerini sürdürmüşlerdir (Sarlı, 1998:57).

Pehlevi döneminin İranlılık anlayışı, Şia'nın ve İslam'ın daha uzağında, İslam öncesi Fars-İran anlayışına daha yakın bir İranlılığı ulusal kimliğin merkezi hâline getirmeye çalışmıştır (Keskin, 2006: 68; Sarıkaya, 2008: 91). Esasen Pehlevi rejimi, 1930'larda Avrupa'da ortaya çıkan faşist hareketlerden etkilenecek azınlık grupların etnik kimliğini yok etmek için ezici bir politika yürütmüştür (Sarıkaya, 2008: 88). Buna bağlı olarak Türkmenleri de İranlılaştırmak için ilk adım olarak Türkmen okulları kapatılmıştır. Türkmenler vergiye bağlanmış, millî giysilerine hatta kültürel değerlerine müdahale edilmiştir (Annaberdiyev, 2006: 81). Bu dönemde Türkmenler yerleşik hayata geçirilmişlerdir.

Pehlevi döneminde, izlenen iç politika çerçevesinde Farsça, ülkenin resmî dili olarak ilan edilmiş, yerel dillerin okullarda kullanımını ve Farsça dışındaki dillerde kitap ya da gazete yayımlanması yasaklanmıştır. Farsça eğitimin yaygın hâle getirilmesi ile Fars edebiyatı ile yakından tanışan bir kuşak yetişmeye başlamıştır. Modern okullarda okuyan yazar ve şairler ortaya çıkmıştır.

Bu dönemin şairleri İran içerisindeki edebî akımlardan da etkilenmişlerdir. Dönemin ünlü şairi Arazmuhammet Şairi, modern tarzda eserler ve-

ren İranlı ünlü şair Ahmet Şamlu ile görüşerek yeni şiir anlayışından etkilenmiştir. Şairi, Şehriyar'ın da etkisinde kalmış ve onun "Haydar Baba'ya Selam" şiirine "Arzu" adlı bir nazire yazmıştır (Sarlı, 1998: 60; Azmun 1983: 79). İran'da gelişen yeni şiir akımı ve bu akımın öncüsü Nima Yüsic, İran Türkmen edebiyatına tesir etmiştir. Elbette bu süreçte Türkmenistan'daki yeni şiir akımları da şairler tarafından takip edilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Pehlevi döneminde yayımlanan Türkmen edebî eserleri, hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersizdir. Türkmen Sahra'da hiçbir dergi veya gazete yayımlanmamaktaydı. Tahran'da yayımlanan gazete ve dergilere ulaşmak ise zordu. Bu durum Türkmen şiir ve edebiyat heveslilerinin motive olmalarının önüne geçmekteydi. Dolayısıyla bu dönemde herhangi bir kültürel, sanatsal merkez veya edebî bir ocak ortaya çıkmamıştır. Ancak Pehlevi dönemi, Türkmen Sahra'da bazı etkenler bir araya gelerek kendiliğinden parlayan şairler vasıtasıyla Türkmen şiir ve edebiyatının güçsüz olsa da sürdürülmesini sağlamıştır (Sarlı, 1998: 53-54).

Edebiyat ürünlerinin çeşitliliğinin az olduğu ve konuların klasik konular dışına çıkamadığı bu sürecin başlangıç yıllarında Hudayberdi adlı bir şair satirik türde mizahi unsurlar içeren "Gök Eşek" adlı şiiri ile dikkatleri üzerine toplamıştır. Bu şiir, dönemin siyasi atmosferi içerisinde halkın durumunu yansıması açısından önemli bir eserdir. Şair bu uzun şiirde, yük taşıyan bir eşeğin çektiği çileleri alegorik anlatımla kaleme almıştır. Şiirde odun taşımak için ormana götürülen eşek, bir domuzun saldırısına uğramış ve hayatını kaybetmiştir. Hudayberdi, mizah içerikli bu ağıtında ayrıca eşeğin intikamını almak için Yomut ve Göklen boylarının liderlerini yardıma çağırmaktadır; aslında bu çağrı, halkı zulümden kurtarmak için yapılan bir yakarıştır (Sarlı, 1998: 59).

1958 yılında Gurgan şehrinde Türkmen radyosunun kurularak faaliyete geçmesi, şairlerin de oldukça ilgisini çekmiştir. Çok sayıda Türkmen şairi, çeşitli konulardaki şiirlerini burada seslendirme ve halka duyurma imkânı bulmuşlardır. Bu dönemde ortaya çıkan şairlerin başlıcası Nurberdi Cürcani, Taganlıç Hacayı ve Arazmuhammet Şairi (Aram)'dir (Sarlı, 1998: 59-60).

Bu dönemin son yirmi yılını içeren 60'lar ve 70'lerde İran halkının millî bilincinin yükselerek gelişmesi, Türkmen Sahra edebiyatını da kimlik kazanmaya doğru yöneltmiştir. Bu dönemde Mecit Ahun Pak Çovgan, Abdulcelil Ahun Cafarbay gibi din âlimleri de şiir yazmışlar ve Muhammed Berazende Gocuk ve Arazmuhammet Sâhne gibi şairler çeşitli eserler ortaya koymuşlardır. Ancak bu şiirler yayımlanmamıştır (Sarlı 1998: 62-64).

Halk arasında sevilen bu şairlerin bazı şiirlerinin seçkilerinin ses kayıtları bugüne ulaşmıştır.

60'lı yılların başından itibaren yayımcılık işine başlayan Mıratdurdı Kazı, Türkmen edebiyatının şiir türündeki eserlerini yayımlayarak halk arasında okunmasına imkân sağlamıştır. Kazı, Tagangılıç Hacıyı gibi muasır şairlerin kitaplarını yayımlamak suretiyle Türkmensahra çağdaş şiir ve edebiyatının yazılı hâle gelmesine değerli katkılarda bulunmuştur (Sarlı, 1998: 63).

2.1. Meret Şair (Törrük)

Meret Törrük ya da bilinen bir diğer adıyla Meret Şair'in, eldeki bilgiler çerçevesinde 1857 yılında doğduğu düşünülmektedir. Şair, Hazar Denizi kıyılarında, Bendertürkmen'de yaşamıştır. Meret Şair, geçimini çobanlık ve tarımla uğraşarak sağlamıştır. 18 yaşından itibaren şiir söylemeye başlamış ve ömrünün sonuna kadar bu uğraşını sürdürmüştür. Şairin Bendertürkmen'de yaşadığı yıllarda buranın kethüdası Yusuf adlı bir kişidir. O dönemde insanlar devlet tarafından ücretsiz çalıştırılmaktadır. Yusuf Kethüda, Meret Şair'i kendi emrinde bu şekilde çalıştırmak istemiştir ancak bunu başaramamıştır. Meret Şair, Yusuf Kethüda'dan kaçarak Kümüşdepe'ye göç etmiştir. 1937 yılında Kümüşdepe'de vefat etmiştir. Okuryazar olmayan şair, şiirlerini başkalarına yazdırarak kayda geçirmiştir ancak şiirlerinin çoğu kaybolmuştur (Kazı, 2006: 3-5).

Meret Törrük, hayatı boyunca diğer birçok şair gibi zor zamanlar geçirmesine karşın halkın eziyet çekişini, zalim yöneticileri eleştirmiş ve haklının yanında yer almıştır. Meret Törrük'ün edebî gücünü gösteren ve halk arasında ününün artmasını nakleden bir rivayet halk arasında yayılmıştır. Bu rivayete göre şair ve bahşı olan Misgingılıç, bir gün Kümüşdepe'de bir mecliste şarkı söylemekteymiş. Bu esnada Misgingılıç, halka hitaben “Teşnit şiiri olmayandan şair olmaz” demiş. Meret Törrük, şairin bu sözü üzerine ona “O zaman ben de size bir teşnit söyleyeyim” diyerek şu mısralar ile başlayan bir şiir dile getirmiştir (Kazı, 2006: 4-5):

Söver yarım başım gurban yoluña

Gulak salsañ saña arzım bar peri

Ak yüzünjde elvan goşa halıña

Hal üstünde sıya zülpün tar peri

Miskin Kılıç bu teşnidi çok beğenmiş ve Meret Şair bundan sonra büyük şairlerin arasında anılmaya başlanmıştır.

İranlı Türkmen araştırmacı Mıratdurdı Kazı 1979 yılında kendi kurduğu ve Türkmen Türkçesi eserler yayımladığı Kâbus Neşriyatı adlı yayıne-

vinde *Meret Şair ve Muhammed Şair* adı ile bastığı kitabında Meret Şair'in bir araya getirdiği 23 şiirini yayımlamıştır. 2006 yılında bu eser ikinci kez basılmıştır.

2.2. Muhammet Şair (Tumaç)

Muhammet Tumaç veya bilinen diğer adıyla Muhammet Şair, 1889 yılında doğmuş ve 1959 yılında 70 yaşlarında vefat etmiştir. Muhammet Şair, Cafarbay boyunun Tumaç tiresindedir. İlk olarak Hocanefes ve Ağızlı köylerinde yaşamış ve ömrünün son dönemini Gâmişli'de geçirmiştir. Mezarı Kümüşdepe'nin etrafında Köresuvı mezarlığındadır (Kazı, 1979: 59-60).

Şair, balıkçılık ve ağaç ustalığı işleriyle uğraşmıştır. 25 yaşlarında şiir söylemeye başlamıştır. Onun dostu Hacınıyaz Burkazi'nin verdiği bilgilere göre, Muhammet Şair, çok söz ustası biri olduğundan köylüler, onun evinde toplanırlarmış. Şair, okuma yazma bilmemektedir. Onun söylediği şiirler, okuryazar kişilerce yazıya geçirilmiştir (Kazı, 2006: 41).

Şair, Molla Esen adıyla halk arasında ün kazanmıştır. Muhammet Şair genellikle sosyal ve toplumsal konularla ilgili şiirler kaleme almıştır (Sarlı, 1998: 56). Bu şiirlere başkent Tahran'a gönderdikleri vekilleri eleştiren şu mısralarını örnek verebiliriz (Kazı, 2006: 61):

Ey gardaşlar bizge peydası yokdur
Her kim öz hürmetin zatını biler
Vekil bolcağ diyip Tahrana barıp
Mevacıbın iyip yatanımı biler

Onun güzellere ithafen söylediği, onları öven şiirleri de bulunmaktadır. "Canım Aldı Gözlerin" adlı şiirinde bir güzeli şu satırlar ile tasvir etmektedir (Kazı, 2006: 66):

Ak goşarda büzelik, boyna çolar golların
Gara gaşı neşter kirfik canım aldı gözlerin
Ey perizad dolanıp, habermiz al bizlerin
Ay tekin şu'le berip, yalqım uryar yüzlerin
İl içinde aylanıp tapmadım sen dek peri

Mıratdurdı Kazı, 1979 yılında yayımladığı eserinde şairin 27 şiirini bir araya getirmiştir. O, bu araştırmasında elde ettiği şiirlerin bazılarını babası gibi okuryazar olmayan şairin oğlu Arazgurban'dan şifahi şekilde derlemiştir.

2.3. Muhammet İşan

Muhammet İşan, Orazmuhammet (Arazmuhammet) Ahun'un oğludur. Hicri-Kameri 1270 (Miladi 1853-1854) yılında Çendir Ovasının Gızıl İmam köyünde dünyaya geldiği düşünülmektedir. Kendisi bir şiirinde doğduğu yer ile ilgili şu satırları dile getirir:

Miskin Muhammed bilseñ
Yurdı Horasanda sen
Has yurdı Çendir aysam
Bizge dua kılsañ gerek

Şairin Horasan adını kullanması, Göklenlerin, burada bulunan Ceren Suvi, Sōga ve Avdār denilen yerlerde yaşamaları veya o dönemde Çendir Ovasının Horasan toprakları içerisinde yer alması sebepleri ile ilişkili olabilir (Gılıçi, 2012: 7). Muhammet İşan Göklen tayfasının Cangurbanlı tiresinin Alatelpek alt tiresindedir (Gılıçi, 2012: 20).

Muhammet İşan'ın babası Oraz Muhammet Ahun Hive'deki medresede eğitim almış, devrinin önemli âlimlerinden biridir. Muhammet İşan, babasından eğitim alarak yetişmiştir. Rusların Türkistan'ı işgal etmelerinin ardından Türkmen âlimleri öldürmeye başlamaları üzerine Küçük Han'ın yardımcıları ile Muhammet İşan'ın babası Oraz Muhammet ve ailesi Çendir'den Garnava'ya göç etmiştir. Burada bulunan Garnas ve Cangurbanlı tayfaları onlara toprak vermişlerdir. Ayrıca Oraz Ahun için 1928 yılında bir medrese ve mescit inşa etmişlerdir. Babasının ölümünden sonra Muhammet İşan, babasının yerine geçerek bu medresede öğrencileri okutmuştur (Gılıçi, 2012: 7).

Rus Kızıl Ordusu 15 Ağustos 1941 tarihinde İran'a girerek üç yıl burada üs kurmuştur. Kızıl Ordu, İran'dan ayrılacağı sırada birkaç İşan ve Türkmen hanını yakalayarak yanlarında götürmüşlerdir. Söz konusu İşanlardan biri de Muhammet İşan'dır. Muhammet İşan'ın 1944 yılında götürüldüğü bilinmesine karşın nerede, hangi yılda ve nasıl vefat ettiği bilinmemektedir. Onun Sibiry'a da, Kazakistan'da ve Özbekistan zindanlarında öldüğüne dair rivayetler bulunmaktadır (Gılıçi, 2012: 22). Orazmuhammet Ahun'un inşa ettiği ve Muhammet İşan'ın babasının mirası olarak geliştiren din âlimlerinin yetiştiği bir merkez hâline gelen medrese, bugün de Türkmensahra'nın ünlü medreselerinden biri olarak ayakta durmaktadır.

Şair kendi şiirlerini ikiye ayırmaktadır. Birinci bölüm 28 şiirden oluşmaktadır. Şair el yazmasının başında dinî eğitimin önemli olduğunu ahlak, edep, ilim, Allahutaala'nın vaazı, Hz. Muhammet hakkındaki şiirleri ile başlamıştır. Eserinin çoğunluğunda ise Arapça yazılan şiirler, dualar, ayetler ve hadislerle rastlanır. İkinci bölümde 12 şiir yer alır. Muhammet

İşan bu bölümü öğrencilerine ders vermekte kullanmak için hazırlamıştır. Çünkü buradaki şiirler şeriat kanunlarını anlatan, İslam dini sevgisiyle bezemiş sofiyane şiirlerdir (Gılıçı, 2012: 7-8).

2.4. Berdi Köse

Şairin gerçek adı Berdimirat ve soyadı Aram'dır. Edebî mahlası ve halk arasında tanınan adı ise Berdi Köse'dir. Babası Dövmirat, annesi Bibitâç olup Göklen tayfasının, Akkel tiresinin, Köse alt tiresine mensuptur. 1938 yılında Horasan eyaletinin Cergelan iline bağlı Talav ilçesinin Kariz adlı köyünde doğmuştur. Berdi Köse, ailesine ilişkin bir şiirinde şunları dile getirir: "Atam Dövmirat, ecem Bibitâç / Yedi yetim saklap öldi bi'alaç."

Gençlik yıllarını doğduğu köyde geçiren şair, yirmi yaşından sonra Akçeşme Dağı'nda Şair Sâhet İşan'ın kardeşi olan Üstat "Aba İşan Şıyh"ın koyunlarına dört yıl çobanlık yapar. Bu yıllarda şiir yazmaya başlar.

Berdi Köse yirmi yedi yaşında, yaşadığı köyün akarsuyu kurduğu için, Şatut adlı köye yerleşir. Önceleri bozkır bir yer olan Şatut, sonradan yerleşim birimi hâline gelmiştir. Bazı başka ailelerin de göçüp geldikleri bu köy, Talav ilçesine bağlıdır. Berdi Köse bir şiirinde Şatut'u şöyle anlatır:

Yıgrim yedi yaşda yetişdim saña

Mışır bolup göze göründiñ maña

Tokaylañ bag edip aylandım oña

Ak Şatut çeşmesi döneyin saña

Şair, ömrünün sonuna kadar Şatut'da yaşamıştır (Gılıçı, 2015: 7).

Berdi Köse'nin birkaç şiiri yakın dostları hakkındadır:

Adam bolsañ sayla dost bilen dostı

Yağşı dostuñ maşlahtañda bar bolar (Gılıçı, 2015: 8)

Bahşı Abdulmecit Rebbani şair ile ilgili şu anekdotu anlatır: "Bir gün İnce köyünde Berdi Köse'ye şiirlerinde mert ve namert kelimelerinin sıklıkla kullanılmasının sebebini sordum. Bana şöyle cevap verdi: 'Halkın arasında çok gezdim, onlar ile çalışıp her türlü karakterde adamı gördüm, halk ile böyle yaşarsan ruhuna tesir eder ve sonra da söz olup şiire işlenmesini şairin kendisi bile hissetmez.'"

Adam bardır gövni yetmez sözüme

Diyeyinmi - diymäyinmi neyläyin

Yüz nâmartdan bir mert yağşı özüme

Diyeyinmi - diymäyinmi neyläyin

Berdi Köse okuma yazma bilmediği için onun şiirlerini Akçeşme (Tazeyap) köyünde yaşayan Abdulhalil İşanlı yazıya geçirmiştir. Şairin oğlu Akmuhamet de şairin ömrünün son yıllarında söylediği şiirleri kâğıda aktarmıştır. Berdi Köse'nin bazı şiirleri de bahşılardan dilinde halk arasında yayılmıştır (Gılıçı, 2015: 8). Araştırmacı ve şair Baymuhammet Gılıçı, Berdi Köse'nin tüm bu şiirlerini *Ak Çeşme* adlı eserde bir araya getirmiştir.

2.5. Sâhet İşan

Sâhet İşan, 1894/1895 yılında Türkmenistan'da Göktepe köyünde din ulemasına mensup bir ailede dünyaya gelmiş, 1966/1967 yılında bugün İran'da İnçe'ye bağlı Tazeyap köyünde 76 yaşında vefat etmiştir. Sâhet İşan, Şıyh tayfasına mensuptur (Kazı, 2003: 10).

Şairin tam adı Muhammet Sâhet olup halk arasında Sâhet İşan adı ile nam salmıştır. Mahlası ise Mehcûri'dir. Sâhet İşan 15 yaşında şiir söylemeye başlamış ve ömrünün sonuna kadar bu edebî uğraşı sürdürmüştür. O, kendinden önce yetişen diğer büyük şairler gibi gençlik yıllarından itibaren Türkmen klasik edebiyatının öncüleri Mahtumkulu, Mollanepes, Zelili, Mâtâci ve Kemine'nin eserlerini okumuştur. Yaşamını sürdürdüğü köyedeki yaşlıların anlattıklarına göre, ilk eğitimini Aşkabat taraflarında bulunan Körtavlı Çarı Ahun'dan almıştır (Kazı, 2003: 9). Şair daha sonra abisi ile birlikte Buhara'ya giderek eğitimini burada sürdürmüş (Memizade 2008: 14) ve buradaki Kökeltaş Medresesini bitirip din âlimi mertebesine ulaşarak köyüne geri dönmüştür (Kazı, 2003: 9). Sâhet İşan, Buhara'daki öğrencilik yıllarında Rusya, Özbekistan, Azerbaycan, Kazakistan topraklarına seyahat etmiştir (Kazı, 2003: 9).

Şair, Türkmenistan'a döndüğünde Annacemal adlı bir kıza âşık olmuş ve ona birçok şiir yazmıştır. Hatta Annacemal'e Mollanepes'in Zöhre ve Tahir adlı aşk hikâyesini örnek alarak kaleme aldığı bir aşk hikâyesini içeren şiir defterini hediye etmiştir. Ancak Sehet İşan'ın babası bu evliliğe karşı çıkmış ve ayrılmışlardır (Memizade, 2008: 17, 21). Şair, 1948 yılında Türkmenistan'dan İran'a göç edip Akçeşme adlı yere yerleşmiş (Kazı, 2003: 9-10) ve Cergelan'da bir dinî medresenin başına geçmiştir. Bu tarihten sonra Türkmenistan'a bir daha asla gitmeyen Sahet İşan, kuzeyde kalan kardeşi ile mektuplaşarak iletişimini sürdürmüştür (Memizade, 2008:17-18). Ayrıca uzun yıllar çiftçilikle geçimini sağlamıştır (Kazı, 2003: 10). Rusya'nın Türkmen bölgesindeki konsolosu Gılıç Guliyev ile iyi ilişkiler geliştirmesi (Memizade, 2008: 20) nedeniyle onunla aynı dönemde yaşayan Muhammet İşan yakalanıp sürgün edilmesine karşın tutuklanmamıştır.

Şairin ilk eşi evlat sahibi olamadan Akçeşme'de vefat etmiştir. Eşinin vefatından sonra Sâhet İşan, Göklen köylerinden birinden bir kıza gönül

vermiştir. Kız da şairin duygularına karşılık vermesine karşın çeşitli sebeplerle birbirlerine kavuşamamışlardır. Ayrılık acısının derinden etkilediği şair, hislerini şiirlerinin dizelerine sıklıkla taşımıştır (Kazı, 2003: 10):

Şad-hi-ti diyâr söymişem şonu
‘Aklımdan huşımdan ayrı meni

Aglaşıp eñreşip ayrılık günü
Şeyle şol kıızıklı bâzârım bilen

Cigerim şed pâre kılan
Bir dildâr üçin aqların

Vay bu ayrılığın âhı
Günbe günden artar indi

Yâdıma düşende gâhı
İçim bağrım örter indi

Şairin divanının çeşitli yerlerinde, İslam dinini yücelten ve dinin kaide-lerini yerine getirmenin ehemmiyetini öğütleyen şiirler de bulunmaktadır. Örneğin Sâhet İşan İslam’ın temel direği olan namazın mescitte cemaatle kılınmasını şöyle ifade eder (Kazı, 2003: 11):

Ger namâzın gayım etsen köp günâhdan pak eder
Köp günâhdan pak bolmak köp garadan aq eder

Garalık ‘azâp eder aklık ‘azâbı yok eder
Hem ‘azâp birle rahatın arasın berk çak eder
Şeyle namaz bolsa diyp ugrunda bolmak gerek

Sâhet İşan İran’a gelerek yerleştiği Akçeşme’nin doğal güzelliklerini ve tabiatının ilham verici cazibesini de şiirlerinde işlemiştir (Kazı, 2003: 13):

Yör köñül aq çeşmede ‘aynı zâmanın görâli
Haq ta’âlâ hâlâsa şâdlık mekanın görâli
Gudreti ilahîden gurlan dükânın görâli
Suları seņ-i sefid yarıp çıkanın görâli
Üstüne sâye salan çehâr çınarın görâli

Şair, Fars ve Türkmen edebiyatının klasik şairlerinin eserlerini ve çok iyi derecede Rusça bildiği için bu dildeki çok sayıda eseri okumuştur. Sâhet İşan şiirlerini bir defterde bir araya getirerek yayımlamak istemesine karşın bu arzusunu gerçekleştiremeden vefat etmiştir (Memizade, 2008:

17, 21). İranlı araştırmacı ve şair Mıratdurdı Kazı, 1971 yılında şairin şiirlerinin küçük bir bölümünü yayımlamıştır (Kazı, 2003: 18). Kazı, daha sonra araştırmasını zenginleştirerek şairin tüm şiirlerini içeren bir divanı 2003 yılında yayımlamıştır.

2.6. Arazmuhammet Şairi (Aram)

Arazmuhammet Şairi, 1933 yılında Hazar Denizi kıyısındaki Gümüştepe'de dünyaya gelmiştir. Ortaokula kadar Gümüştepe, Bendersa (şimdiki adıyla Bendertürkmen) ve Günbed-i Kavus şehirlerinde okuyup eğitimini Şahsavar'daki öğretmen yetiştiren yüksekokula devam ederek sürdürmüştür. Arazmuhammet, 1955 yılında ilk olarak Şahsavar'da başladığı öğretmenlik mesleğine daha sonra Günbed-i Kavus'ta devam etmiştir. 1957 yılında arkadaşlarının desteği ile *Türkmen Rubagıları* adlı şiir kitabını Aram lakabı ile yayımlamıştır. Şair, İran hükümetinin Türkmenlere zulmeden siyasetine karşı harekete geçerek Günbed-i Kavus'ta 29 Haziran 1953 tarihinde katıldığı siyasi bir mitingde yirmi iki Türkmen genci ile birlikte tutuklanmıştır. Şairin iki yılı zindanda ve sürgünde geçmiştir. Hapis yıllarının ardından şair kendini edebiyata katkı sağlamaya adanmıştır. Birkaç yakın arkadaşıyla beraber Türkmen klasik şairlerinin şiirlerini bir araya getirerek onları tanıtmaya çalışmıştır. Ayrıca bir Türkmen yiğidinin arzu ve hayallerini anlatan *Arzu* adlı hikâyesi ve *Türkmen Nakılları* ve *Ata Sözlere* adlı çalışmalarını yayımlama gayreti içerisine girmiştir. Ancak şair bu edebî faaliyetlerini tamamlayamadan genç sayılabilecek bir yaşta, 40 yaşında 1973 yılında vefat etmiştir. Mezarı Günbed-i Kavus'tadır (Gürgenli, 1973: 2).

Arazmuhammet Şairi, Pehlevi döneminde Türkmen şiir ve edebiyatının belirgin simalarındandır. Şairin bu dönemde yazdığı şiirler Türkmen Sahra'da şiir alanında atılan yeni bir adım olmuştur. Bu adımı, şairin kullandığı taze imajlarda, günümüze uygun kullandığı dilde ve yarattığı farklı mazmunlarda görebiliriz. Çağdaş olan, klasik şiirin tarz ve içerik kafesini kıramayan birçok çağdaş şairin aksine onun yazdıklarında yeni bir sima ve günümüz kuşağının sembolü ile karşılaşmak mümkündür. O, İran Türkmen edebiyatına ilk rubaileri sunarak kendisinden onlarca yıl sonra Nazmuhammet Pakga'ya yol açmıştır: (Düyci, [t.y.]: 1).

Şair, Türkmen halkını ilgilendiren meselelere kayıtsız kalamadığını, mücadelenin deniz gibi kendisini heyecanlandığını şu mısralarında ifade etmiştir (Gürgenli, 1973: 3):

Säher vagtı sen hiç bardıñmı derya?
Gördüñmi, gögerip ne aram durya,
Bildüñmi suv düybi ne gadar govga?
Sen yene bil, men şol aram derya.

Büyüklerini saymayı, barış içinde yaşamı, insancılığı tasvir eden şair; Türkmen edebiyatının önde gelen şahsı Mahtumkulu'dan ilham aldığı şu dizelerinde dile getirmektedir (Gürgenli, 1973: 3):

İnsan gerek yalan sözden daş bolsun,
Yaşulımız, yaş kiçiğe baş bolsun,
Balalarımız agalarımızdan görüp,
Bir-birine olaram sırdaş bolsun.

İnsan gerek, elne yarag almasın,
Halkıñ eken umıt gülñi yolmasın.

Şairin sevgi konusunda da şiirleri bulunmakta olup o bu tarz şiirlerinde güzelleri sevmeyi, cefakâr sevgiliden uzak durmayı salık verir (Gürgenli, 1973: 4):

Ceren diyr gezerdim sährä yüzünde,
Avçıdan gapıldım daglar düzinde,
Habarsız ok urdı bir gara gözli,
İndi mıdam esir gara gözünde.

Yagşı ayal eylär öyi behişt cay,
Perişte hem oña bolabilmez tay,
Emma yaman ayal her öyde bolsa,
Öy dovzahdır, onı tiz alsın Huday.

2.7. Arazdurdı Tevekküli

Arazdurdı Tevekküli 1937 yılında İğdir Sufla'da doğmuş ve tüm ömrünü burada sürdürmüştür. Geleneksel tarzdaki şiir geleneğini sürdüren şair, halk şiirinde görülen ve halk şairlerinin anlatılarında yer bulan rüya görme, el alma geleneğine inanmakta ve bunları kendisinin de yaşadığını şiirlerinde ve sohbetlerinde dile getirmektedir. *Tevekküli, Mecmu'e-ye Eş'ar-e Torkmeni* adlı eserinin giriş kısmında, on dokuz yaşındayken yedi kişi ile birlikte Halit Nebi'nin türbesini ziyarete gittikleri esnada yalnız başına ilerlerken karşısına iki kişinin çıktığını ve ona "Korkma, sen yorulmuşsun, sana bir at vereceğiz" dediklerini kaydeder. Tevekküli kendisine verilen ata biner, iki kişiden biri önüne ve biri ardına biner ve göklere doğru uçarlar (Tevekküli, 2006: 1). At uçarak Mekke ve Medine'ye gider. Tevekküli kutsal yerlerde yedi veliye rastlar ve veliler ona şiir kabiliyetini verirler. Tevekküli, "Görkezgin" adlı şiirini bunun üzerine kaleme aldığını belirtmektedir (Akatabay, 2012: 57-58):

Ilham berdiñ Tevekküliñ şanına
Burak atı uçup geldi yanına
Men hem bolsam adamların sanına
Tevekküliñ düşün görkezgin maña

Şair “Bilebilmezdir” adlı şiirinde de yukarıda değinilen olay neticesinde gerçekleşenleri nakletmektedir (Tevekküli, 2006: 5):

İki nefer gelip durmuş yanıma
Men gorkmışam suvsamışdır ganıma
Mağşuş du’â etdi meniñ canıma
Haysı caydadıgnı bilebilmedim

Biri şah-ı merdân birisi ‘Ali
Bize bağışladı min diyp düldüli
Bizden soradılar sen kimiñ gulı
Dil yarıp cevâbın berebilmedim

...

Şair gençlik yıllarından itibaren şiir söylemeye başlamıştır. Şiirleri didaktik türdedir. Bu şiirler mezhebi, dinî mazmun ve konuları içermektedir (Hurmali, 2002: 13). Şiirlerini okuduğu iki kaset yayımlamıştır. Bu kasetler vasıtasıyla ünü halk arasında yayılmıştır. 80’li yıllarda şiirlerinde Subhani ile atışmalar yer alır. Subhani, onun göklerde uçmasına dair anlatıyı reddetmektedir ve iki şair bu nedenle atışma içerisindedirler. Şairin *Mecmu’e-ye Eş’ar-e Torkmeni* ve *Hakikat Yolu* adlarıyla iki kitabı bulunmaktadır.

2.8. Tağan Gılıç Hacayı

Tagangılıç adı Hacayı 1929 yılında Daşlı köyünde dünyaya gelmiştir. Yomutların Gocuk tiresindedir. Köy mektebinde eğitim alan şair parasızlıktan dolayı okumayı bırakmıştır. Bundan dolayı eğitimi okuryazarlıktan öteye geçmemiştir. 23 yaşından itibaren şiir söylemeye başlamıştır. Şairin eserleri şiir ve şarkı şeklinde halk arasında yayılmış, radyo programlarında yayımlanmıştır. Arkadaşlarının isteği üzerine şiirlerini bir araya getirip yayımlamak istemiştir. Şair, 90 şiirden oluşan şiir toplusunu yayımlamaya imkân bulmuştur. Bu kitabın yayım tarihi belirtilmemiştir (Kazı, [t.y.]: 3-5). Muasır şairlerin şiirlerinin yayımlanmadığı bir dönemde kitabını yayımlaması önemlidir.

Şairin birçok şiiri şarkı şeklindedir. Dutarı vasf eden “Gara Dutarım Meniñ” adlı ünlü bir şiiri de bulunmaktadır (Kazı, [t.y.]: 65):

Bir yadigâr yasalan
Gara dutarım meniñ
Öz özünden ses eden
Gara dutarım meniñ

Kirşi sımdan dakılan
Bedev at tek bakılan
Ak gaş desse kakılan
Gara dutarım meniñ

Çalan adam yadamaz
Goymaz yerde özünü
Bilbil guşa oğşatdım
Sayrar şirin sözünü
Yasalşına pikir edip
Gözlöp durdum yüzünü
Näçe diysem yaraşar
Gara dutarım meniñ

Hacayı tarip eder
Şonı yasan ussanı
Çalsañ hala getirer
Gamda yatan hassanı

Sazandalar hoş bolup
Bağladık bir dessanı
Gam gussañı ayırar
Gara dutarım meniñ

2.9. Galkan Velleñi (Teke)

Şair, 1920 yılında Aşgabat'ın yakınında Änev şehrinde dünyaya gelmiştir. Türkmenistan'daki eğitimini 3-4. sınıfa kadar sürdürebilmiştir (Ak, 2018: 2-3). Ancak çocukluk dönemlerinden başlayarak Türkmen klasik şairleri başta olmak üzere çok sayıda kitabı hevesle okumuş ve kendini geliştirmiştir. Galkan Velleñi, Stalin döneminde yürütülen siyasi politikalara karşıdır ve buna bağlı olarak devrin siyasetçilerini eleştirmektedir (Bedehşan, 2015: 4). Bu hususları dile getirmesi dolayısıyla Türkmenistan'da iki yıl hapiste yatmış, üç yıl da göz hapsinde tutulmuştur (Ak, 2018: 2). Daha

sonra İran'a kaçan şair, Cergelan bölgesinde Başdere köyüne yerleşmiştir. Ancak Türkmenistan'daki siyasi baskı İran'da da peşini bırakmamıştır. Meşhed, Gurgan ve Tahran'da üç yıl hapis yatmıştır. Nihayetinde ağır kalp hastalığı nedeniyle hapisten tahliye edilmiştir. Kısa bir süre ailesinin yanında yaşadıkdan sonra 1974 yılında vefat etmiştir (Bedehşan, 2015: 4).

Şairin şiirleri Türkmen halk şiirlerinin samimiyetini, acıcılığını taşımaktadır. İnsana ait çok çeşitli konuların işlendiği bu şiirlerde onun yaşama ve insana bakışının tezahürlerini görmek mümkündür. Şair, Türkmenistan'dan ayrılışının acısını, vatanına duyduğu özlemi de şiirlerinde sıklıkla dile getirmiştir. Özellikle "Diller Oynayar", "Yazıyın" ve "İsleyän" şiirlerinde bu hisler açıkça ifade edilmektedir (Ak, 2018: 3-5):

Yakın yürek bilen uzak yollardan,
Vatanıma salam diyip yazıyın.
Gadırlı, islegli ulus illerden,
Bizi ayrı saldı diyip yazıyın.

Izımı yat etsem, otuz yıl geçip,
Köneki düzgünler, obalar göçip,
Ayrılık zâherin-zakgunın içip,
İçim-bagırım yandı diyip yazıyın.

Acal yetip, ölsem vatanım görmän,
Yüregimde galar münlerçe arman,
Tebipler tapmazlar derdime derman,
Vatanım dermanım diyip yazıyın.

Saldım bu gün vatanımı yadıma,
Tenim-camın islär onı mıdama,
Vatanına hayın bolan adama,
Nälet diyer mıdam dillerim meniñ.

Vatan bir "enedir" adamzat için,
Terk eylese herkim onı zat için,
Şol eneden dönüp, çıksa at için,
Görmesin şoları gözlerim meniñ (Ak, 2018: 3-5).

Galkan Velleñi, Türkmenistan'da edebî faaliyetlerine başlamış ve onun yazdığı şiirler Berdi Kerbabayev gibi önde gelen edebiyatçıların dikkatini

çekmiştir. Maalesef bu yetenekli şairin eserleri tam şekilde toplanmamış ve yayımlanmamıştır. 50 civarında şiiri küçük bir kitapta şairin yeğeni Atta Amanoglu ve diğerleri tarafından hazırlanıp çoğaltılmıştır (Bedehşan, 2015: 4). 2018 yılında ise araştırmacı Şemsetdin Ak, şairin hayatını anlatan bir giriş bölümüne de yer vererek şairin 36 şiirini yayımlamıştır.

2.10. Habibullah Sübhani

1922 yılında Türkmenistan'ın Gızılgül Çeşme adlı köyünde fakir bir ailede dünyaya gelmiştir. Çocukluk yıllarını bu köyde geçirmiştir. 1929 yılında Rusya'nın baskısı ile Türkmenistan'ı terk ederek İran'a sığınmak zorunda kalmıştır. Ailesiyle birlikte ilk olarak Hötten Küren köyüne göç etmişlerdir. Ardından Sarlı Mahtum'a taşınmışlar, 1951 yılında ise buradan ayrılarak Sarıca Kör köyüne yerleşmişlerdir (Adil, 1985: 22).

Şairin babası din âlimi Muhammetnefes Ahund'dur. Muhammetnefes Ahund, Garravı Çınarlı köyünde Muhammet İşan'ın medresesinde üç yıl ders vermiştir. Sübhani, yedi yaşından itibaren babasının yanında dinî eğitim almaya başlamıştır. Daha sonra Gargı köyünde dört yıl eğitimini sürdürmüş ancak maddi yetersizliklerden dolayı eğitimini tamamlayamamıştır. Köyüne dönerek köy camisinde imam olarak çalışmaya başlamıştır. Bu esnada birkaç çocuğu yanında öğrenci olarak yetiştirmiştir. Eğitim alması onun kitaplara alakasını artırmıştır, Türk ve Fars klasik şairlerinin eserlerini tanıma imkânı bularak Revanakü'l İslam, Sebatü'l Acizin'i ve Fuzuli gibi şairlerin eserlerini okumuştur. 14 yaşından başlayarak Türkmen şairlerin eserlerini de okumaya başlamıştır. Şair klasik kalıplarda din, nasihat, ahlak, yaşam ve fakirlik konularını işlediği çok sayıda şiir kaleme almıştır (Adil, 1985: 22-25).

Şair, Türkmenistan'dan İran'a kaçışlarından sonra İran'ı vatan toprağı olarak benimsemiş ve şiirlerinde vatanına olan sevgisini dile getirmiştir:

Canım İran can vatanım

Canım sen canımda tenim

Ovaldan mesgen tutanım

Hoş geçsin yılların seniñ (Adil, 1985: 26).

Ömrü boyunca fakirlik çeken Sübhani, sıklıkla şiirlerinde fakirlik ve fakir insanların çilelerini dile getirmiştir:

Ömrün yakıp bay malının ızında

Yovuz yaman güne düşen garıplar

Aladaglar gezip sähra düzündü

Zähmet çekip derin saçan garıplar (Adil, 1985: 28).

Eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalan şair, okuryazarlığın önemini en derin şekilde kavramıştır, ilmin ve bilginin iki cihanda değerli olduğuna inanmaktadır. Bu düşüncelerini şu dizelerde kaydetmiştir:

Süphanı diyir çendân ilim nıgmatı

Bilseñiz hiç yokdur belli gıymatı

İlm u sovat iki cahan zınatı

Cana rahmet bakı dövlet bu sovat (Adil, 1985: 30).

Sübhani'nin birçok şiiri Gurgan Radyosu'nda yayımlanmıştır. Şiirlerinin bazıları da bahşaların dilinde şarkıya dönüşmüştür. Şairin birkaç şiiri ilk kez *Türkmenin Saylanıp Seçilen İnkılâbî Şıgırları* adlı kitapta yayımlanmıştır.

3. İran İslam Cumhuriyeti Dönemi (1979'dan Günümüze Kadar Olan Dönem)

İran İslam Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren, resmî düzeyde etnik kimliklerin İslam'ın birliği altında bir arada yaşamaları ve milliyet ya da İran'daki ifadesiyle kavmiyet (govmiyet) farklılıklarının ülkenin birliğini bozmaması gerekliliği üzerinde durmuştur (Sarıkaya, 2008: 138-139). Bu husus resmî dil Farsçanın statüsünü güçlendirmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti dönemi İran Türkmen edebiyatı kendi içerisinde Türkmen Sahra Millî Hareketi dönemi, İran-İrak Savaşı ve savaş sonrası yeniden imar dönemi ve 1997'den günümüze kadar olan dönem olmak üzere üç safhaya ayrılmaktadır.

Bu dönemde genel olarak geleneksel halk edebiyatı tarzında ürünler vermeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra üniversite eğitiminin yaygınlaşmasına bağlı olarak yeni şiir anlayışı yaygınlaşarak gelişmektedir.

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından İran Türkmenleri Türkmenistan'daki gelişmeleri yakından takip etmeye başlamışlardır. Türkmenistan'daki yazının İran sahasındaki Türkmenler üzerindeki etkisi de artmıştır. Bu durum aynı zamanda edebiyattaki konuların zenginleşmesine olanak sağlamıştır.

3.1. Türkmen Sahra Millî Hareketi Dönemi (1979-1980 Yılları Arası)

1979-1980 yıllarında devrim sonrası oluşan iktidar boşluğundan faydalanarak komünist görüşlü Türkmen Halk Ocağı, Türkmen Sahra'da güçlü hâle gelmiştir. Bu ocak, siyasi faaliyetler dışında Türkmen milliyetçiliği temelinde kültürel alanlarda da bazı işleri gerçekleştirmiştir. Oluşan özgürlük ortamı sayesinde kültürel faaliyetler yaygınlaşmış ve bazı kitaplar yayımlanmıştır (Sarı, 1998: 63).

Türkmensahra’da millî hareketlerin yoğunlaşması dolayısıyla bu dönemde şairlerin eserlerinde milliyetçi söylemler etkili olmuştur. Türkmen-sahra millî hareketi dönemi edebiyat alanında bir geçiş dönemidir. Dönemin ünlü şairleri Arazmuhammet Arazniyazi, Gurbangeldi Ahunber, Aydı Ovnuk ve Annamuhammet Sade’dir.

3.1.1. Arazmuhammet Arazniyazi

Arazmuhammet Arazniyazi, Günbed şehrinde 1955 yılında Anna Kasır Pezze’nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. 17 yaşında şiir yazmaya başlamış ve muhasebeci olarak çalışmıştır. Şiirlerinde genellikle insani değerler, kaybolmaya mahkûm millî gelenekler ve toplumsal sorunlar üzerine odaklanmıştır. 2010 yılında Hepatit B hastalığı nedeniyle vefat etmiştir (Akatabay ve Behzad, 2010: 2).

Şairin şiirleri, 2010 yılında Şahrüz Akatabay ve Sara Behzad tarafından şiir defterleri esasında hazırlanan *Masan Deresiniñ Garlavaçları* adlı kitapta yayımlanmıştır.

Arazniyazi’nin en tanınmış şiirlerinden biri “Garrı Çınar” adını taşımaktadır:

Haçan haysı günde dünya gelipdim
 Yadıma düşenok ilki günlerim
 Yapragım oynadan salkın şemaliñ
 İlki ösen vagtı baş eğenlerim
 Yadıma düşenok yöne yaşayan
 Unutmanı yaşıl gezen çağlarım
 Duran serginlikdim, duran bağıtdım
 İçinde yönekey giden bağlarım
 Yapraklam yaşıldı çıрмаşan şaham
 Guşlañ yuvasını gizlârdi gışdan
 Salkın kölegâmi serin badıma
 Adamlar ganmazdı düybünde düşden
 Çopanlañ irkilip aran mahalı
 Tursa tüytük bilen geçen vagıtlam
 Ezmâni saklardım gülli köynegin
 Yağında gızlarıñ, aşık yigitleñ
 Boyum diñ asmana yetyän günlerim
 Gışıñ buzlarından, güyzen aşıpdım

Tenimde gazsa-da yürek suratın
Söyyän yüreklerde men-em ‘aşkdım
Sähralar düybümde suvsan güllerin
Kökümdäki çıgdan dodagın ezip
Hazandan has oňa düşöp yapragım
Şeydip yaşadım men canıma dözüp
Yaşılca saçlarım saraldı gışda
Dözdüm pudakları güyze bağışlap
Şahalam gartaşıp dövüldi bir-bir
Erkim yok gezmäge çöli nagışlap
Bu gün soňkı demim sanap oturun
Bagtuma yazılan bir höküm bilen
Gitmeli gitmeli hoş diyip çöle
Gurap çüprek atyan şol köküm bilen
Yöne men gaytalap insem bu dünya
Kölgämi ganatça yene gererin
Bağışlap bağışlap suvsan topraga
Guruyan şahamı oda bererin
Yapragım içinde günahsız guşa
Yeller yavımacak öycük yasarın
Dözüp kökümdäki damar ganımı
Siñdirip, canımı gayta kösärin (Akatabay ve Behzad, 2010: 84).

3.1.2. Annamuhammet Sade

Annamuhammet Sade, Akkale'nin Avnik Yılğay köyünde 1961'de doğmuştur. 1975 yılında dutar çalmaya başlamıştır. 1978 yılında evlenen şair, sonraki yıl Fars Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur. Annamuhammet Sade, 20 yaşında şiir yazmaya başlamıştır. Sade, birkaç yıl Türkmenistan ve Almanya'da yaşamıştır. Aşkabat'ta iki yıl kadar Türkmen Dili ve Edebiyatı bölümünde okumuştur. Sonra tekrar İran'a dönerek Günbed'e yerleşmiştir. 2003 yılında vefat etmiştir (Akatabay ve Behzad, 2011: 1).

Annamuhammet Sade'nin vefatının ardından devrin tanınmış bir diğer şairi Gurbamgeldi Ahunber, “Sadedin” adlı şu şiiri yayımlamıştır (Atabay, 2005: 55-56):

Goşğı goşardıñ sen, sadece goşğı
Goşğılañ-da, özün yalı sadedi
Diñe goşğı däl-de adamla ‘aşkı
İkimizde, ölmez-yitmez kadadı

Vah bilyärdim sade, galbiñ tutuş od
Her bir sözüñ giden yangın, giden dad
Señ gadırñı bilmediler dost heyhat
Öli söymek bir toparñı ‘adadı

Yadıñdamı olar niçik daladı?
Sözleri-de, özleri-de aladı
Meylisñ köpüsi bizi haladı
Dodak çeviryänler ahır yadadı

Gatı meñzeş garıplarñ gılığı
Damar ganı, süñkleriniñ yiliği
Gurbangeldiñ gırıldı bir iliği
Sadelerinñ sadesidi, sadedi

Anna Muhammet Sade'nin *Gözleg* adlı kitabı Abdulkahhar Sufirad ve Amangılıç Şadmehr tarafından yayıma hazırlanmıştır. Gurbansähet ve İbrahim Bedehşan bu kitaba ön söz yazmışlardır. Bu kitap esasen şairin vefatından önce yayımlanan, kendi okuyarak kaydettiği şiirleri içeren “Gözleg” adlı kasetin yazıya geçirilmiş hâlidir. Eserde şairin 50’ye yakın şiiri yer almaktadır. Çeşitli şiir ölçülerinde şiirler yazan Sade, şairane bir üslupla sade ama güçlü bir Türkmen Türkçesi söyleyiş tarzını benimsemiştir. Onun yenilikçi bir şiir anlayışı bulunmaktadır (Atabay, 2005: 4). Sade'nin söz konusu şiir tarzını ve anlayışını yansıtan *Gözleg* adlı kitabına adını veren şiiri şöyledir:

Penalardan penalara kaçmadım
Savuk paslıñ gucagina doldım
Ocağımı yelpedim
Gızgın asrñ perzendi boldım
Deñizlerinñ düybin dördim, yüregini elledim
Duran ayakların durşın togtatdım
Taşıkdan daşdan
Gülден, güneşden, manı agtardım

Men saylap başladım tazededen başdan
Enäni gargışdan
Aylığı işden
Goşgını gapasdan, öyi hayatdan
Ulusları, ülkeleri serhaddan
Men şeyetdim-de soňjımıň yadavlığını derledim
Külpetli günlerimiň agıların yıldırdım
Dımışgımı gürlädim
Kerametli zemzem suvun emmedim
Köklerimi sogurdım salgından, yerne
Ateşleriň gızıl sırım aymadım
Öz uçgunlarma hövrükdüm her ne
Penalardan penalara geçmadım
Men diňe günahkâr gara elleriň
Gara sayaların yörüşen ruhunda
Goyan galıň kesmeklerin gırçadım
Toprak bilen nikalaşan yıldıgım dey
Mecalımıň çatdıgından, öz ornımı sakladım
Penalardan penarlara geçmadım (Sade, 2004: 32-33).

3.1.3. Gurbangeldi Ahunber

Gurbangeldi Ahunber, 1946 yılında Günbed'de Garrıbay Teke'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Şair şiirlerini *Gısgacık Bahar* adını verdiği bir kitapta toplamıştır ancak bu eseri yayımlama imkânı bulamadan 2005 yılında vefat etmiştir. Ahunber, kendini şair Galkan Teke'nin öğrencisi olarak tanıtmaktaydı. Buna bağlı olarak onun şiirlerinin çoğu âşık tarzı şiir kalıplarında kaleme alınmıştır. Ancak klasik edebiyatta kullanılan birçok kalıp ve vezinde şiir yazmayı da denemiştir. Millî görüşlü bir şair olan Ahunber doğa, ahlak, millî değerler, toplumsal olaylar ve birçok konuyu şiirlerinde işlemiştir (Paydar, 2005: 1-7):

Gaykarıp gez döşüňi yele berip,
Belend tut başıňı asmana göterip,
Yer yalı sahi bol saçağıň serip
Çenden aş aösme, yeliň bilen bol.

Sen yalı bolardı yâ-da gelmezdi,

Günbediň gam tutan köçelerinde
Gussalar aydıma, heje gelmezdi,
Berç tutup yatırdı adam serinde

Nasip edip yine geldim gaşına,
Kevseriň suvundan, içen Firagi.
Ol dört atlı gorag bolup daşına,
Hak buyrugna ‘arşa uçan Firagi.

Gısgacık Bahar kitabı vefatından sonra genç Türkmen araştırmacı Mahmut Paydar tarafından ilk olarak internette, daha sonra ise basılı hâle getirilerek Türkmensahra’da yayımlanmıştır.

3.2. İran-İrak Savaşı ve Savaş Sonrası Yeniden İmar Dönemi (1980-1995 Yılları Arası)

Bu dönem kendi içerisinde 1980-1989 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı dönemini ve savaş sonrası 1989-1995 yıllarını kapsamaktadır. 1980-1989 yılları arasındaki ilk dönemde basın-yayın faaliyetleri yok denilecek kadar sınırlı sayıdadır. Türkmen halk ocağının ortadan kaldırılmasının ardından Türkmensahra’da baskı siyaseti yoğun bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönemde İran-İrak Savaşı’nın ortaya çıkardığı ekonomik kriz nedeniyle zor bir süreç yaşanmıştır.

Savaşın bitimini takip eden 1989-1995 yılları arasındaki dönemde Rafsancani’nin cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile siyasi değişimler toplum yaşantısında da aksini bularak sosyal, kültürel ve edebî ortamın biraz yumuşamasını sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmış ve 1991’de Türkmenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece Türkmenistan ve İran Türkmenlerinin ilişkilerinin önü açılmıştır. İran Türkmenlerinin Türkmenistan ile ilişkileri millî bilincin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. İran Türkmenleri Türkmenistan’dan basılı yayınlar getirmeye, kaynaklara ulaşmaya başlamışlardır.

İran-İrak Savaşı ve savaş sonrası yeniden imar döneminde yaşayan en ünlü âşık Settar Sokı’dır.

3.2.1. Settar Sokı

Settar Sokı, Türkmensahra’nın en tanınmış şairlerinden sayılmaktadır. Bu nedenle Türkmensahra’da *Halıfa* (Üstat) lakabı ile anılmaktadır. Şair, 1946 yılında Akkale şehrinin Sähne köyünde dünyaya gelmiştir. Babası şiir ve edebiyat ile ilgilenen birisidir. 16 yaşında şiir yazmaya başlamıştır (Sokı, 1992: 3-4). “Zalım Amrika Seniň” ve “Mazarıň” şiirleri Türkmen-

sahra'nın ünlü bahşısı Durdı Törrük tarafından İran-İrak savaşı yıllarında şarkı hâline getirilmiş ve büyük ün kazanmıştır. Sokı, "Mazarıñ" şiirinde İran-İrak Savaşı'nda şehit olan bir Türkmen genci anmaktadır. "Zalım Amerika Seniñ" adlı şiir de dönemin siyasi atmosferi içerisinde kaleme alınmıştır.

Şairin diğer şiirlerinde eğitim, birlik beraberlik, sevgi, irfan ve bir kısım dönemin çözülmemiş toplumsal sorunlarına ilişkin konular ele alınmaktadır. Sokı, halkın sorunları ile yakından ilgilenmiş, toplumun yoksulluğuna, karşılıksız çilelerine karşı duyarlı hareket ederek duygu ve düşüncelerini şiirlerine taşımıştır (Sokı, 1992: 11-13):

Tapcağ yalı sekiz çağan bagtını,
Goca dayhan haşıl düybün peşardı,
Tomus terne, güyz ayında pagtanı
Guyruğı contuk yabı bilen daşardı.

Garrı ata yene sekiz doganlar,
Seher barıp ağşama deñ işlärdik.
Şol tomuslañ od yagdıryan gündizi
Pel boyunda çatma dikip düşlärdik.

Şairin şiirlerinde Türkmenlerin destanları, şiirleri, deyimleri, atasözleri ve zengin folklorunun zengin örneklerinden yararlandığı görülmektedir (Sokı, 1992: 13):

Başı agarmadıñ, az bolar parhı.
Başı agırmadıñ, az bolar nırhı.

Şairin yayımlanan üç eseri bulunmaktadır. Sokı, şiirlerini ilk olarak *Savçı* adlı bir kitapta 1992 yılında yayımlamıştır. Şairin bu kitabında yer alan tüm şiirleri, klasik kalıplarda ve vezindedir. Daha sonra serbest vezin ile de şiirler kaleme almıştır. İkinci kitabı, şair arkadaşı İbrahim Bedaşan ile birlikte şiirlerinin yer aldığı 2000 yılında yayımlanan *Giceler* adlı eserdir. Sokı'nın son olarak 2010 yılında Gurgan şehrinde Mahtumkulı Yayınevi tarafından *Buşluk* adlı şiir külliyatı yayımlanmıştır.

3.3. 1997'den Günümüze Kadar Olan Dönem

1997 yılında Hatemi, seçmenlerin yüzde seksenin katıldığı seçimlerde oyların yüzde yetmişini alarak başa geçmiştir. Liberal bir kimliğe sahip olan Hatemi, bireysel özgürlüklerin, ifade özgürlüğünün, kadın haklarının, siyasal çoğulculuğun ve en çok da hukukun egemenliğini savunmaktaydı (Abrahamian, 2009: 241-242). Dolayısıyla Hatemi'nin iş başına gelme-

siyle kültürel alanda faaliyetler ve toplumsal özgürlükler daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemin başlangıcından itibaren *Sahra* ve *Yaprak* olmak üzere Farsça-Türkmen Türkçesi iki dergi yayımlanmaya başlamıştır. Bunların ardından *Firaki* dergisi de Farsça-Türkmen Türkçesi şeklinde yayınlanma imkânı bulmuştur. Türkmensahra'da başlatılan yayın faaliyetleri, bölgedeki şairlerin ve yazarların eserlerini halk kitlesine ulaştırmakta başarılı rol oynamıştır.

Bu dönemden sonra Türkmen şairlerinin birçoğu şiirlerini kitap şeklinde yayımlama imkânı bulmuşlardır. Kitapları bu dönemde yayımlanan ve halk arasında tanınan şairler şunlardır: Abdulhekim Gızılca, Abdulkahhar Sufirad, Abdullah Ahengeri, Abdulrahman Hozeyn, Ahmet Sarlı, Amangeldi Akatabay, Annagılıç Yollı, Arazmuhammet Ahengeri, Arazmuhammet İri, Aşır Gulak, Baymuhammet Çendiri, Baymuhammet Gılıçi, Begmırat Azeri, Behmen Muradi, Canmämmet Törrük, Hacımırat Ak, İbrahim Bedahşan, Mansur Teberi, Nasır Rehnema, Nazmuhammet Pakga, Nurmhammet Gızıl, Ödegılıç Pakga, Recep Mahtum, Taganmırat Helakuyi, Tagı Purmend, Yarmuhammet Pakga.

3.3.1. Abdulkahhar Sufirad

Abdulkahhar Sufirad, 1965 yılında Emir Mämmetgılı Ahund köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimine doğduğu köyde başlamış, daha sonra Günbed-i Kavus'a giderek ortaokulu ve liseyi burada tamamlamış ve ardından Tahran'da öğretmen olmak üzere yüksek eğitimini sürdürmüştür. Şair, okulunu bitirdikten sonra öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Bu esnada Günbed-i Kavus'ta bulunan Peyam-i Nur Üniversitesinde, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü de bitirerek lisans diploması almıştır. Sufirad, çocukluk yıllarında babasının şiirlerini dinleyerek şiire merak salmıştır. Şair, şiirlerinden birinde babasının şairliğine şöyle değinmektedir (Sufirad, 1998: 9):

Sen 'alimdiñ, sen beletdiñ, Türkmeniñ geçmişine
Gan gazaplı söveşlerne, yeñiliş – yeñişine
Yaşlıgında goşgı düzdüñ, sinelerde cayı bar
Sen beyikdiñ bu dünyäde diyip bolmaz tayı bar

Şair, gençlik yıllarından itibaren klasik şairlerin eserlerini okumaya ve şiir yazmaya başlamıştır. 1992 yılında ilk şiir kitabı olan *Dañ Nemli Gözüm*'ü yayımlamıştır. Daha sonra *Yürek Posı* adlı şiir kitabı yayımlanmıştır (Sufirad, 1999: 34).

Şairin şiirleri, kendine has bir üsluba, halkın konuşma kalıplarından istifade edilen yalın bir anlatım zenginliğine sahiptir. Çok çeşitli konular-

da kaleme aldığı eserlerinde Türkmen gelin ve kızları, kahraman yiğitleri, vatan sevgisi, şehitlik mertebesi, tabiatın güzellikleri tasvir edilmektedir (Sufirad, 1998: 10-12):

Dişe zehinimde
Cenneti gördüm
Huyrileri bilen
Gandarılan yaplar, gülleri bilen
...
Gözlerin gırında yol yasap durlar
Niçün gama batıpsın ey yürek
Hazan yeli urmuş dünyäne meger?
...
Bu günler gış yürek yazı küseyär
Bahar dey özüni güle bezände
Haykırasım geliyär dostuñ men diyip
Yayı gıyıp kirpik maña gezände

Sufirad, şiirlerinde 8'li, 11'li, 14'lü, 15'li hece kalıplarını, musammat, gazel, kıt'a, mesnevi, rubai gibi klasik vezinleri veya serbest şekli kullanmıştır (Sufirad, 1998: 13-14).

3.3.2. Hacımırat Ak

Hacımırat Ak, 1355 yılında Günbed-i Kavus'ta dünyaya gelmiştir. Şair, Fars Dili ve Edebiyatı alanında eğitim almaya başlamış ancak bu eğitimi yarım bırakarak 1997 yılında vatani vazifesini yapmaya gitmiştir. Ak, 2004 yılında evlenmiş ve serbest meslek ile uğraşmaya başlamıştır. Bu esnada Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki eğitimine de kaldığı yerden devam ederek lisans diplomasını almıştır. Ayrıca şair, Günbed-i Kavus'ta bulunan Miras adlı Türkmen şiir ve edebiyat derneğinin üyesidir (Ak, 2011: 4).

Ak, gençlik yıllarından itibaren kendi ana dilinde şiirler yazmaya başlamıştır. Şiirlerinde klasik ve serbest kalıpları kullanmaktadır. Şair, eserlerinde yeni bir söylem gücü ve farklı mazmunlara yer vermektedir (Ak, 2013: 15). Bu hususlar şairin şiirlerini İran Türkmen edebiyatı içerisinde özel bir yere taşımaktadır.

Hacımırat Ak'ın ilk kitabı 2012 yılında İlarman Yayınevi tarafından yayımlanan *Günäñ Agramı*'dir. Bu eser, şairin o güne değin yazdığı şiirleri arasından seçilenlerin bir araya getirildiği bir seçki niteliğindedir (Ak,

2013: 14). Kitaba adını veren dizeler, kitabın içinde yer alan “Garap Başladım” şiirinde zikredilmektedir:

Käteler şol senden ürkyän yüreği

Teslimlige tarap süyräp başladım

Şo yolum, şo baryan yolum dogrı diyp

Salgıny özümnden sorap başladım

“Adamıñ agramı günäñ agramı” (Ak 1390: 7-8)

İkinci kitabı olan ve 2013 yılında yayımlanmış *Işkıñ Güldanı* adlı eser, Ak’ın aynı adlı bir şiirinden adını almıştır (Ak, 2013: 14):

Näzinden içmäkäm niyazım geçdi

Güldanıñ boş häñiz ne yazım geçdi

Yüregmiñ derine kıldım tähretim

Yaşmagın, dursana! namazım geçdi (Ak, 2013: 60)

3.3.3. Baymuhammet Gılıçı

Garnava Köyü’nde 1962 yılında dünyaya gelmiştir. Şairin yaşadığı köyde kendisinin uzak akrabası olan Akballı adlı bir yaşlı adam Türkmen şiirleri, destanları ve halk hikâyelerini anlatmakta, halk da onu dinlemekteymiş. Bu anlatıların etkisinde kalan Baymuhammet Gılıçı de böylece Türkmen klasik şiirinin eserleri ile tanışmış ve klasik şiir kalıplarında şiir yazmaya başlamıştır. Gılıçı, beşinci sınıfa kadar Garnava’da okumuş, ardından iki yıl Günbed’de eğitimini sürdürmüştür. Daha sonra babası Gılıç Pehlivan onu kendi köylerine geri götürmüştür. Gılıçı 1983 yılında askerlik vazifesini yerine getirip eğitimini tamamlamış ve Meravetepe’deki Eğitim ve Öğretim İdaresinde çalışmaya başlamıştır (Gılıçı, 2010: 5-6).

Gılıçı’nın şiirlerinde Mahtumkulu ve Misgingılıç’ın tesiri açıkça görülmektedir. O, şiirlerinde klasik şairlerin şiir kalıplarının dışına çıkmaktadır. Şiirleri dörtlük, beşlik, ikileme ve rubai kalıplarında yazılmıştır. Göklen tayfasına mensup olan şair, şiirlerinde kendi tayfasının ağzına ilişkin hususiyetleri de kullanmaktadır (Gılıçı, 2010: 6).

Etrafında yaşananlara çok duyarlı olan şair, halk ile dertleşip onların uğradığı zulme karşı durmuş ve bunu dizelerine türlü ifadelerle taşımıştır:

Öz mähriñden önüp ösen balañı

Munasıp bolmagan yara çatmagın

Köñül bostanıñdan dörän läläñi

Namarda tapşırıp ‘ömrin yakmagın (Gılıçı, 2010: 8)

Klasik şiirin en başta gelen konularından aşk da şairin şiirlerinde sıklıkla yer almaktadır:

‘Aşkını şevki yüregime düşüpdür

A-gız ay cemalın görenim bari

Sabır guşu ganat bağlap uçupdur

Vusala garaşıp duranım bari (Gılıçi 2010: 8)

İlk olarak şiirlerini *İlime Sovgat* adlı bir kitapta 2002 yılında yayımlamıştır (Gılıçi, 2010: 5-10). Daha sonra *İlim Hakda* şiir toplusunu da yayımlamayı başarmıştır.

3.3.4. Recep Mahtum

1962 yılında Övez Hacı köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimine köyünde devam eden şair, daha sonra Günbed-i Kavus’a giderek eğitimini lisenin ilk dönemine kadar sürdürmüş ancak İran devrimi esnasında ortaya çıkan olaylar ve yoksulluk nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde ailesi ile birlikte Sofi Şıyh köyüne göç etmişlerdir. O, 80’li yılların başından itibaren şiir dünyasına girmiştir. Mahtum, sadece aşık tarzı şiirde eserler vermektedir. Bahşılar ve musiki dünyası ile yakından ilgilenen bir şairdir. Birkaç şiiri de halk arasında şarkı formunda yayılmıştır (Mahtum, 2009: IV). Şiirlerinin toplu hâlde yayımlandığı aynı adlı şiirinden adını alan *Arçam* adlı kitabı 2009 yılında yayımlanmıştır.

Arçam

Keminäniş söyän bağı

Yalnız galan yeke arçam

Huzurına inçe dağı

Geldim söke-söke arçam

Ençe gurak yılı yeñip

Gök galıpsın suvsız oñup

Deñinden aglap hem diñip

Geçdim baka-baka arçam

Degmesin saña hiç hazan

Yarımaz yaprağın üzen

Tomsun cevzasına dözen

Ey dözümlü böke arçam

Cergelanın yurdunu sen
Bezâp duran merdimi sen
Yekeligin derdini sen
Otuñ çeke-çeke arçam (Mahtum, 2009: 1)

Sonuç

1881 yılında Çarlık Rusya ve İran arasında imzalanan sınır anlaşması ile Türkmen toprakları ve halkı iki ülke arasında bölünmesinin ardından İran topraklarında kalan Türkmenler sözlü ve yazılı edebiyatın gelişiminde Türkmensitan'daki Türkmenlerden farklılaşan bir sürece girmişlerdir. İran devletinin farklı devirlerde izlediği siyasi politikalar, bu sürecin ilerleyişinde büyük rol oynamıştır. İran'da Türkmen Türkçesi, resmî dil statüsünde bulunmamasına karşın buradaki aydınların öncülüğünde Arap harfleri esasında eserler veren işlek bir dil olarak varlığını korumuştur. Bugün özellikle şiir alanında Kaçar döneminden başlayarak gelişen güçlü bir İran Türkmen edebiyatından söz edebiliriz.

İran Türkmen edebiyatının sınıflandırılması hususunda ilk görüşü 1998 yılında Arazmuhammet Sarlı belirtmiştir. Sarlı, İran Türkmen edebiyatını, 1953 darbesine kadar süren ilk dönem, 1953'te Muhammed Rıza Şah'ın tahta çıkmasına ve İran halkının yürürlüğe konulan yaptırımlar sonucunda bastırılmasını kapsayan ikinci dönem ve 1963-1979 yılları arasındaki son dönem olarak sınıflandırmıştır. Söz konusu sınıflandırmaya dâhil edilmeyen 1941 öncesi ve 1979 sonrası var olan edebî süreç göz önünde bulundurularak İran sahası Türkmen edebiyatının dönemlerini Kaçar dönemi (1881-1925 yılları arası), Pehlevi dönemi (1925-1979 yılları arası), İran İslam Cumhuriyeti dönemi (1979'dan günümüze kadar olan dönem) ve İran İslam Cumhuriyeti dönemini de kendi içinde Türkmensahra millî hareketi dönemi (1979-1980 yılları arası), İran-İrak Savaşı ve savaş sonrası yeniden imar dönemi (1980-1995 yılları arası), 1997'den günümüze kadar olan dönem olmak üzere bölümlendirmek daha doğru olacaktır.

Kaçar döneminde Devlet Muhammet Balgızıl, Misgingiliç; Pehlevi döneminde Meret Törrük, Muhammet Tumaç, Muhammet İşan, Berdi Köse, Sâhet İşan, Arazmuhammet Şairi (Aram), Arazdurdı Tevekküli, Tagangılıç Hacayı, Habibullah Subhani; Türkmensahra millî hareketi döneminde Arazmuhammet Arazniyazi, Annamuhammet Sade, Gurbangeldi Ahunber; İran-İrak Savaşı ve savaş sonrası yeniden imar döneminden Settâr Sokı; 1997'den günümüze kadar olan dönemde ise Abdulkahhar Sufirad, Hacımırat Ak, Baymuhammet Gılıç, Recep Mahtum gibi ileri gelen şairler İran Türkmen edebiyatının gelişiminin mimarları olarak çağdaşlarına öncülük etmişlerdir.

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2009). *Modern İran Tarihi* (Çev. Dilek Şendil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Adil, H. B. (1985). *Türkmenin Saylanıp Seçilen İnkılâbî Şiirleri*. Gurgan: Müellif.
- Ak, H. (2011). *Günâñ Agramı*. Günbed-i Kavus: İlarman Yayınevi.
- Ak, H. (2013). *'Aşkın Güldamı*. Günbed-i Kavus: İlarman Yayınevi.
- Ak, Ş. (2018). *Galkan Velleñi Goşgular*.
- Akatabay, A. (2012). *Vatanım (Şiir Külliyyatı)*. Gurgan: Nevruzî Yayınevi.
- Akatabay, Ş. ve Behzad, S. (2010). *Masan Deresinin Garnavaçları*. Günbed-i Kavus: Çerkez Ovnuk Kitabevi.
- Akatabay, Ş. ve Behzad, S. (2011). *Sen Türmenin Dolı Arzu Gözleri*. Günbed-i Kavus: Çerkez Ovnuk Kitabevi.
- Annaberdiyev, A. (2006). *İran Türkmenleri (1881-1979)*. Basılmamış Doktora Tezi.
- Atabay, Ş. (2005). "Neşr Tazeligi: Gözleg". *Miras Encümeninin Bir Aylık Habernamesi*, Nisan, 4.
- Bedeşan, G. S. (2015). "Parasatlı Şahir Galkan Teke". *Sahra*, 470, 4.
- Cumayev, K. vd. (1998). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C. II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Djalili, M. R. ve Kellner, T. (2011). *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi* (Çev. R. Uzmen). İstanbul: Bilge, Kültür, Sanat.
- Düyecı, A. [t.y.]. <http://drdieji.blogfa.com/page/shairi.aspx> erişim tarihi: 11.10.2021
- Gılıçı, B. (2002). *İlim-e Sovgat*. Meşhed: Golneşr.
- Gılıçı, B. (2010). *İlim Hakda*. Gurgan: Mahtumkulı Firaki Yayınevi.
- Gılıçı, B. (2012). *Dağ Bağulleri (I) Muhammed İşânın Divânı*. Gurgan: Ofset-i Mahtumkulı.
- Gılıçı, B. (2015). *Ak Çeşme*. Gurgan: Mahtumkulı Firaki.
- Gızıl, M. (1981). *Devlet Muhammet Balgızıl*. Tahran: İngılap Yolında.
- Gızıl, N. (2008). *Duygularım*. Günbed: İlarman Yayınevi.
- Gürgenli, A. (1973). *Türkmen Rubagıları, Araz Muhammet Şairi (Aram)*, Günbed-i Kavus: Müellif.
- Hurmali, H. (2002). *Sargıt (Şiir Toplusu)*. Günbed: Türkmen Şiir ve Edebiyat Derneği.
- Kazı, M. (1982). *Miskin Kılıç*. Günbed: Gabus Neşriyatı.
- Kazı, M. (2003). *Sehet İşan'ın Kâmil Divânı*. Gurgan: Ofset-i Firâgi.
- Kazı, M. (2006). *Meret Şair ve Muhammed Şair*. Günbed: Kabus Neşriyatı.
- Kazı, M. [t.y.]. *Hacayının Divanı*. Günbed: Kabus Neşriyatı.

- Kazı, M. ve Atagözlü, M. (2005). *Divan-ı Miskin Kılıç*. Günbed: Aşk-ı Danış Yayınevi.
- Keskin, A. (2006). “ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran’da Etnik Milliyetçilik”, *Stratejik Analiz*, 72, 67-74.
- Mahtum, R. (2009). *Arçam*. Günbed-i Kavus: İlarman Yayınevi.
- Memizade, A. (2008). “Be Yad-e Sad-hi-ti”, *Güneş*, 14, Şubat.
- Paydar, M. (2005). *Gısgacık Bahar*. Günbed-i Kavus: Müellif.
- Sade, A. (2004). *Gözleg*. Günbed-i Kavus: İlarman Yayınevi.
- Sarlı, M. (1998). *Pejuheşha-yı der Edebiyat-ı Türkmen*. Gurgan: Mahtumkulu Firaki Yayınevi.
- Sokı, S. (1992a). *Buşluk*. Gurgan: Mahtumkulu Firagi.
- Sokı, S. (1992b). *Savcı*. Akkale: Müellif.
- Sokı, S. (2000). *Giceler*. Günbed-i Kavus: Müellif.
- Sufırad, A. (1998). *Dağ Nemli Gözüm*. Gurgan: Mahtumkulu Firaki.
- Sufırad, A. (1999). *Yürek Postı*. Gurgan: Mahtumkulu Firaki.
- Şadmehir, A. G. (2002). *Sargıt (Şiir Toplusu)*. Günbed: Türkmen Şiir ve Edebiyat Derneği.
- Tevekküli, A. (2006). *Mecmu’e-ye Eş’ar-e Torkmeni Arazdurdı Tevekküli*. Gurgan: Müellif.
- Türkmen F. ve Geldiev G. (1995). *Türkmen Şiir Antolojisi*. Ankara: Türksoy Yayınları.

Extended Summary

After the division of the Turkmen lands and the people between the two countries with the border agreement signed by Tsarist Russia and Iran in 1881, the Turkmens who remained in the Iranian lands went through a process that differed from the Turkmens in Turkmenistan in the development of oral and written literature. Although Turkmen Turkish does not have the status of an official language in Iran, it has preserved its existence as a working language that produces works with Arabic letters under the leadership of the intellectuals there. Today, we can talk about a strong Iranian Turkmen literature, especially in the field of poetry, starting from the Qajar period.

Considering the literary process that existed before 1941 and after 1979, the periods of Turkmen literature in Iran can be specified as follows:

1. Qajar period (1881-1925)

The Qajar period, which started in 1881, lasted until Reza Shah seized power in 1925. In these years, Turkmen continued their nomadic lifestyle based on clan organization in Turkmensahra. The poetic performances of the minstrel style, which are put forward within the framework of this traditional lifestyle, also have patterns and contents that have been going on since the past and do not show unique features. The well-known poets of this period are Dövletmämmet Balgızıl and Misgingılıç.

2. Pahlavi period (1925-1979)

It is the period that covers the rule of Reza Shah Pahlavi and his son Muhamed Reza Shah Pahlavi. The issues covered in the literature during the first period of Reza Shah's rule are the military occupation of the Soviets, the atrocities committed by Reza Shah and the party activities in Turkmensahra.

After Reza Shah left the country on September 16, 1941, when Muhammet Rıza Shah ascended the throne and strengthened the authority of power, Turkmensahra poets acted cautiously and sang in an indirect language.

In the 60s and 70s, which included the last twenty years of this period, the rise of the national consciousness of the Iranian people led the Turkmensahra literature to gain an identity. During this period, religious scholars such as Mecit Ahun Pak Çovgan and Abdulcelil Ahun Caferbay also wrote poems, and poets such as Muhammed Berazende Gocuk and Arazmuhammet Sähne produced various works. However, these poems were not published. Audio recordings of some of the poems of these popular poets have reached today. Miratdurdı Kazı, who started a publishing business in the beginning of the 60s, published these poetry of Turkmen Literature, allowing them to be read among the public. Kazı made valuable contributions to the Turkmensahra contemporary poetry and literature by publishing the books of contemporary poets such as Tagangılıç Hacayı (Sarlı, 1998: 62-64).

Famous poets of the Pahlavi period are Meret Törrük, Muhammet Tumaç, Muhammet İşan, Berdi Köse, Sâhet İşan, Arazmuhammet Poet (Aram), Arazdurdı Tevekküli, Tagangılıç Hacayı, and Habibullah Subhani.

3. The Period of the Islamic Republic of Iran (from 1979 to the present)

In this period, in general, literary works in the style of traditional folk literature continue to be written. In addition, depending on the spread of university education, the new understanding of poetry becomes developing and spreading.

After Turkmenistan gained its independence, Iranian Turkmens began to closely follow the developments in Turkmenistan. The influence of the writings in Turkmenistan on the Turkmens in the Iran also increased. This situation also enabled the enrichment of the subjects in the literature.

Iranian Turkmen literature in the period of the Islamic Republic of Iran is divided into the following three phases:

3.1. Turkmensahra National Movement Period (between 1979-1980)

Taking advantage of the power deficit, created after the revolution in 1979-1980, the communist-minded Turkmen People's Association became powerful in Turkmensahra. Apart from political activities, this association also carried out some works in cultural fields on the basis of Turkmen nationalism. Thanks to the freedom environment created, cultural activities became widespread and some books were published. Due to the intensification of national movements in Turkmensahra, nationalist discourses were effective in the works of poets in this period. The period of the Turkmensahra national movement is a transition period in the field of literature. Famous poets of the period are Arazmuhammet Arazniyazi, Gurbangeldi Ahunber, Aydi Ovnuk and Annamuhammet Sade.

3.2. Iran-Iraq War and Post-War Reconstruction Period (1980-1995)

This period covers the Iran-Iraq War period between 1980-1989 and the post-war years 1989-1995. In the first period between 1980-1989, the number of press and broadcasting activities was almost non-existent. After the elimination of the Turkmen People's Association, the policy of repression began to be carried out intensively in Turkmensahra. In this period, difficult time was experienced due to the economic crisis caused by the Iran-Iraq War. Also, during this period, the Union of Soviet Socialist Republics dissolved and Turkmenistan declared its independence in 1991. Thus, the way for the relations of Turkmenistan and Iranian Turkmens was opened. The relations of Iranian Turkmens with Turkmenistan paved the way for the strengthening of national consciousness. Iranian Turkmens have started to bring printed publications and access resources from Turkmenistan.

The most famous minstrel who lived during the Iran-Iraq War and the post-war period is Settar Soki.

3.3. The Period From 1997 to Present

Cultural activities and social freedoms reached a higher level after Hatemi came to power in 1997. Since the beginning of this period, two journals in Persian-Turkmen Turkish, *Sahra* and *Yaprak*, have been published. After these, *Firaki* magazine also had the opportunity to be published in Persian-Turkmen Turkish. Publishing activities initiated in *Turkmen Sahra* played a successful role in conveying the works of poets and writers in the region to the public.

After this period, many of the Turkmen poets found the opportunity to publish their poems in the book form.